

*Abdullayev Loğman İmran oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Sumqayıt Dövlət Universitetinin
“Maliyyə və mühasibat uçotu” kafedrasının müdürü,
Ünvan: Sumqayıt şəh., 43-cü məhəllə, Bakı, Azərbaycan, AZ 5008,
E-mail: loqman.2005@mail.ru
© Abdullayev L.İ., 2019*

İNSAN KAPİTALINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİNDƏ İNVESTİSİYA- INNOVATİK MEXANİZMLƏRİN TƏTBİQİ VƏ STATİSTİKASININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

UOT: 331.108.4:331.434

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi və statistikasının gücləndirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bu məqsədlə insan kapitalından istifadənin modelləşdirilməsində investisiyaların rolu açıqlanmışdır. İnsan kapitalının məhsuldar istifadə olunmasında innovativ yanaşmaların və innovativ mexanizmlərin əhəmiyyəti verilmişdir. Müasir şəraitdə insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin daha planlı və uzunmüddətli dövr üçün təmin edilməsi üçün obyektiv statistik bazanın formalaşdırılması və gücləndirilməsi problemlərinə baxılmışdır. Azərbaycanda insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi və statistikasının gücləndirilməsi istiqamətlərinə müasir yanaşmalar müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli və müqayisəli təhlildən, insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi və statistikasının gücləndirilməsi istiqamətləri üzrə metodoloji yanaşmalardan, müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərindəki baxışlardan ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Tədqiqat prosesində əldə olunmuş nəticələrdən insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi və statistikasının gücləndirilməsi istiqamətləri üzrə mexanizmlərin hazırlanmasında və müxtəlif tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi və statistikasının gücləndirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, bu sahədəki problemlərin həlli yolları üzrə tövsiyələr və təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqatda baxılması nəzərdə tutulan mühüm problemlərə dair müasir baxışlar formalaşdırılmış, müxtəlif alimlərin elmi əsərlərindən bəhrələnməklə, həmin problemlər üzrə əsaslandırılmış mexanizmlər müəyyənləşdirilmiş və bunlara dair metodoloji üslublar verilmişdir. İnsan kapitalından istifadənin daha səmərəli təşkili üçün statistika bazasının gücləndirilməsinin vacibliyi bildirilmiş və bunlarla bağlı tövsiyələr verilmişdir. İnsan kapitalından istifadənin innovativ yanaşmalar əsasında təşkili üzrə daha təsirli tədbirlərin görülməsinə diqqət vurğulanmışdır. İnsan kapitalının dayanıqlı və daha intensiv inkişafı üçün bu sahəyə investisiyaların cəlbi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi əsaslandırılmışdır. Tədqiqatda qoyulan problemlər üzrə təkliflər bloku verilmişdir.

Açar sözlər: investisiya, innovasiya, insan kapitalı, innovativ yanaşmalar, investisiya problemləri, insan kapitalından istifadənin səmərəlilik problemləri, insan kapitalından istifadənin müasir aspektləri.

GİRİŞ

İnsan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə modelləşdirilməsi və zəruri mexanizmlərin işlənilib hazırlanması strateji əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir ölkənin dayanıqlı və balanslaşdırılmış şəkildə inkişaf etməsində insan resurslarının yetərinə dəyərləndirilməsi, bu resurslardan səmərəli istifadə olunması, intellektin və bacarığın reallaşdırılmasında tələb olunan mühitin yaradılması vacib şərtlərdəndir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində bunlarla bağlı xeyli işlər görülmüşdür və bu proseslər indi də davam etməkdədir. Dünyanın ən güclü iqtisadiyyatına malik olan ABŞ-da insan kapitalından istifadənin strateji səviyyədə saxlanması təcrübəsi xüsusilə diqqət çəkir. Belə ki, 2000-ci ilin əvvəllərində ABŞ-da milli sərvətin 77 %-ni insan kapitalı təşkil etmişdir və bu amilin ABŞ-ın dünya liderliyi statusunda möhkəmlənməsində önəmli rolu olmuşdur. ABŞ-da insan kapitalının inkişafına 100 milyardlarla dollar məbləğində investisiyalar yönəldilir və maliyyə resursları ayrılır. Elmin inkişafına ÜDM-in 2,8 % həcmində vəsait ayrılması isə elmi tədqiqatların səmərəli təşkilinə, yeni kəşflərin və ixtiraların ortaya çıxmasına intensiv şəkildə təmin edilməsinə imkan verir. ABŞ-da il ərzində elmin inkişafına 530-540 mlrd. dollar vəsait ayrılır. Bu ölkənin əhalisinin 53 %-ə yaxını ali təhsilə malikdir, dünyada elmi tədqiqatların və konstruktor təcrübə işlərinin təşkili sahəsində çəkilən xərclərin 34 %-i ABŞ-ın payına düşür. Bu ölkədə insan kapitalının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edən səhiyyənin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və onun inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsinə illik xərclərin həcmi 2,26 trln. dollardan çoxdur [16]. Neft hasil edən ölkələrin insan kapitalının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi baxımından Norveçin təcrübəsi ölkəmiz üçün xeyli aktualdır. Belə ki, Norveçdə uzun illərdir neft gəlirlərindən maksimum güclü və tarazlı sosial-iqtisadi inkişaf modeli formalaşdırılmış və insan kapitalının inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Neft gəlirlərinin səmərəli idarə olunması və onun gəlirlərinin maksimum diversifikasiyalasdırılması hesabına ölkədə sosial sistemin güclü şəkildə maliyyələşdirilməsi mümkün olur. Bundan əlavə, insan kapitalının inkişafı ilə bağlı proseslərə və tədbirlərə maliyyə vəsaitlərinin ayrılması, layihələrin həyata keçirilməsi imkanları yaranır [9]. Dünyanın elm və texnologiyalar baxımından kifayət qədər inkişaf etmiş ölkələrindən olan Almaniyada yüksək peşəkarlığa və intellektə malik kadrların hazırlanması, insanların əldə etdikləri kapitalın reallaşdırılması prioritetləri strateji səviyyədə və milli konseptual kontekstdə diqqət mərkəzində saxlanılır, bunun üçün zəruri tədbirlər sistemli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilir, investisiya, texnologiya və digər istiqamətlər üzrə inkişaf fondları yaradılır və son nəticədə insan kapitalından istifadənin səmərəli modelləşdirilməsi təmin edilir. Əhalisinin həyat səviyyəsi xeyli yüksək olan İsveçrədə insan kapitalından istifadənin modelləşdirilməsi və daha məhsuldar istifadə edilməsi üçün dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlərin geniş miqyasda olması, bu sahədə səmərəliliyin yüksəldilməsi tədbirləri kifayət qədər optimal şəkildə milli konseptual səviyyəyə qaldırılmış, həmin tədbirlərin maliyyələşdirilməsi mexanizmləri hazırlanmışdır. Dünyanın texnologiyalar, xüsusilə dəqiq cihazlar, robototexnika və s. yüksək intellekt tələb edən avadanlıqlar, məhsullar hazırlanmasında önəmli nəticələr əldə etmiş Yaponiyada insan kapitalından səmərəli istifadə edilməsi məsələlərində milli iqtisadi maraqlar və milli konseptual yanaşmalar daha çox diqqət çəkir, dövlət tərəfindən həmin tədbirlərin reallaşdırılmasına külli məbləğdə maliyyə resursları yönəldilir.

Qeyd edək ki, dünya təcrübəsində insan kapitalından istifadənin səmərəli formalaşdırılmasında son onilliklərdə əldə edilmiş nailiyyətlərdə Cənubi Koreya təcrübəsi kifayət qədər cəlbədicidir hesab olunur. Məsələn, Cənubi Koreya Respublikasında insan kapitalından səmərəli istifadənin fəaliyyət mexanizmlərinin global iqtisadi çağırışlar kontekstində formalaşdırılması istiqamətində təsirli tədbirlər və konseptual yanaşmaların təmin olunması dövlətin iqtisadi si-

yasətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Eyni zamanda, elm və texnika sahəsində Cənubi Koreya artıq ən rəqəbatqabiliyyətli ölkələr sırasında kifayət qədər güclənməkdədir [11]. Maraqlıdır ki, bu ölkə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi sahəsində son illərdə dünya birincisinə çevrilmişdir. Bütün bunlar, ölkədə təhsilin səviyyəsinə xüsusi önəm veriləməsi və strateji yanaşmaların ardıcıl şəkildə təmin edilməsidir. Cənubi Koreyada uşaqların və yeniyetmələrin tərbiyə edilməsi, müasir biliklərə yiyələnməsi üzrə yanaşmalar geniş diapazonlu və əməkəyönlü vərdişlərə yiyələnməklə bərabər, intellektin inkişafı, yüksək bacarıqların mənimsənilməsi, peşəkar səviyyəyə yetişməsi istiqamətlərində təşkil edilir və bütün bunlara kifayət qədər investisiyalar yatırılır.

Azərbaycanda da insan kapitalından istifadənin global dövrün tələblərinə uyğun şəkildə modelləşdirilməsi və konseptual yanaşmaların təmin olunması üçün ardıcıl tədbirlərin görülməsi diqqət mərkəzində saxlanılır. Belə ki, ölkə Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış İnkişaf Konsepsiyası”nın həyata keçirilməsi sayəsində, insan kapitalının inkişafı ilə bağlı əhəmiyyətli tədbirlər görülməkdədir [1]. Ölkədə təhsilin səviyyəsinin artırılması, səhiyyə sisteminin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və yüksək texnologiyalar əsasında inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edən addımlar atılmaqdadır. Sosialəyönlü dövlət siyasətinin yeni mexanizmləri işə düşməkdədir, sosial müdafiə sistemi tamamilə təkmilləşdirilmiş, ümumilikdə sosial islahatlar xeyli dərinləşdirilmişdir. Aparılan sosial-iqtisadi, struktur və kadr islahatları əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinə və onun gəlirlərinin artırılmasına imkan vermişdir. 2020-ci il yanvar ayının 1-dən yaşayış minimumu ölkə üzrə 190 manat, əmək qabiliyyətli əhali üçün 201 manat, pensiyaçılar üçün 157 manat, uşaqlar üçün 170 manat məbləğində müəyyən edilmişdir. Dövlət büdcəsinin gəlirləri 24484 mln. manat, xərcləri isə 25617,7 mln. manat həcmində təsdiq olunmuşdur. Ölkə üzrə icmal büdcənin gəlirləri isə 27605,3 mln. manat və xərcləri 28192 mln. manat proqnozlaşdırılmışdır. Bütün bunlar insan kapitalının inkişafı üçün önəmli hallardır və hesab edirik ki, növbəti ildə, həmçinin yaxın perspektivdə ölkəmizdə insan kapitalının inkişafı ilə bağlı sosialəyönlü siyasətin daha da dərinləşdirilməsi baş verəcəkdir.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Dünya təcrübəsindən yanaşdıqda insan kapitalının inkişaf etdirilməsi və bununla bağlı məsələlərin modelləşdirilməsi prosesləri kifayət qədər strateji yanaşmalar və dövlət tərəfindən ardıcıl tədbirlər, həmçinin beynəlxalq səviyyədə sıx əməkdaşlıq nəticəsində mümkün olmuşdur. Xüsusilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən görülməli tədbirlər nəticəsində dünya ölkələrində insan kapitalından istifadə məsələlərinə yanaşmalar daha konseptual xarakter almış və bir çox meyarları, prinsipləri özündə əks etdirən göstəricilər sistemi formalaşdırılmışdır.

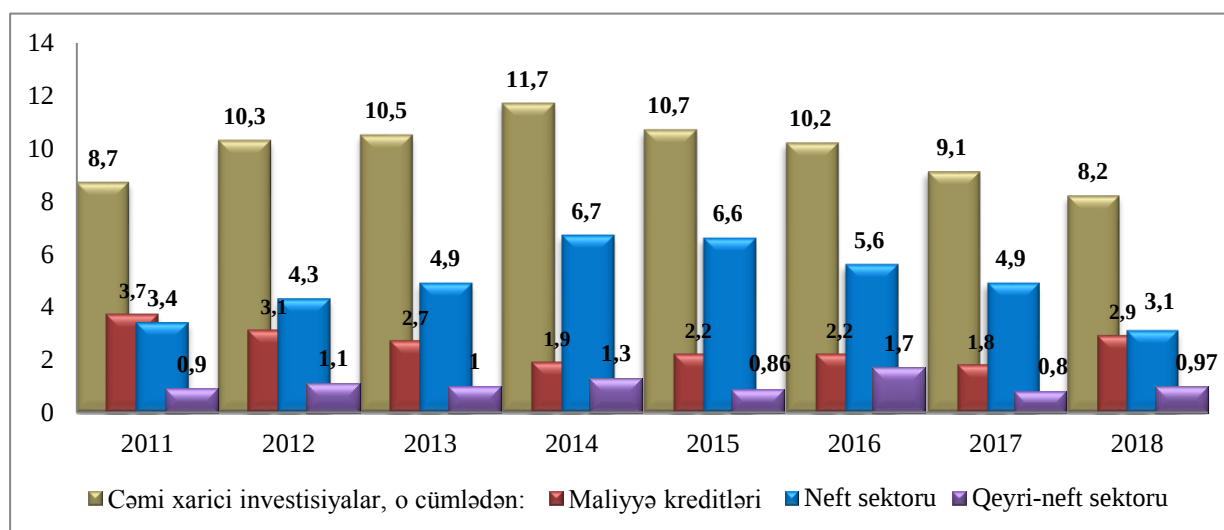
Bu göstəricilərin əsasında başlıca yeri insanın inkişafı üçün tələb olunan yaşayış səviyyəsinin və şəraitinin formalaşdırılması, onun zəruri bilik və bacarıqları əldə etməsi üçün real infraqurkura, maddi-texniki bazaya, vəsaitlərə malik olması, insan potensialının, bacarığının, istedadının formalaşması və üzə çıxarılması üçün davamlı dövlət siyasəti mexanizmlərinin mövcudluğu, ölkədə insanın layiqli şəraitdə işləməsi, yeni biliklər əldə etməsi, sağlam yaşaması, yüksək texnologiyaların kəşfi və onların sınaqlarının təmin edilməsi ilə bağlı infraqurkur şəbəkəsinə əlçatanlığı təmin edilməlidir. Hər bir ölkədə insan kapitalının inkişafı ilə bağlı yaradılan şərait və mövcud reallıqlar bu ölkənin inkişaf səviyyəsinin əsas göstəricisi kimi qiymətləndirilir. Müasir dövrdə isə daha çox diqqət çəkən məsələlərdən biri dünya iqtisadi məsələlərində bilik iqtisadiyyatı üzrə fəaliyyətin kifayət qədər dərinləşdirilməsi və bununla bağlı bir qrup ölkələrinin əhəmiyyətli səviyyədə geridə qalması problemləridir. Hazırda dünyada 150-ə yaxın ölkədə bilik iqtisadiyyatı ilə bağlı məsələlər ya başlanğıc səviyyəsindədir, ya da ki ümumiyyətlə bu istiqamətdə işlək dövlət siyasəti mexanizmləri, alətləri və praktiki fəaliyyətlər yoxdur.

yət elementləri yox dərəcəsidir. Müasir qlobal iqtisadi tendensiyalar və innovativ inkişaf ilə bağlı yeni tələblər insan kapitalının rolunu və əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Bu proseslərdə insan kapitalı yeni yüksək səmərəli texnologiyaların hazırlanması və onların sosial sahələr, elm, təhsil və səhiyyə sahələrinə fəal şəkildə tətbiq edilməsi üzrə aparılan işlərin mərkəzində əsas hərəkətverici qüvvə kimi çıxış edirlər [15]. Bundan əlavə, insan kapitalından istifadənin bütün sahələrdə obyektiv göstəricilər sisteminin olması vacibdir. Xüsusilə, ali təhsil müəssisələrində bununla bağlı göstəricilər sisteminin, həmçinin qiymətləndirmə sisteminin olması vacibdir [12].

Bilik və elmi tədqiqat işlərinin daha fundamental şəkildə təşkili proseslərinə yönəldilən investisiyalar, əsas kapitalla yönəldilən investisiyalarla müqayisədə daha böyük həcmdə olmaqları ilə fərqlənilirlər. Bu yolda aparıcı dünya dövlətləri ilk növbədə özləri arasında gedən texnoloji rəqabətdə ləngliyə yol vermək riskini azalmış olurlar, yeni yaradılmış texnologiyalar hesabına isə daha çox çeşiddə rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı reallaşır və dünya bazarlarında möhkəmlənilirlər. Bu amillər baxımından, insan kapitalı ilə bağlı göstəricilər sisteminin təkmilləşdirilməsi və statistik bazanın daha obyektiv olaraq təşkili tələb olunur [14]. İnsan kapitalının inkişaf göstəricilərinin və indikatorlarının müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması bir çox beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında da öz əksini tapmışdır. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının hesabatında dünya ölkələrində insan kapitalının inkişafının sürətləndirilməsi, daha düzgün planlaşdırılmanın aparılması və perspektiv vəd edən layihələrin hazırlanması üçün obyektiv təhlilin və empirik bazanın olmasının vacibliyi bildirilmişdir [13]. Dürüst və ətraflı şəkildə statistik məlumatlar sisteminin formalaşdırılması və ilbəl dərc edilməsi bu sahədə olan problemlərin dərin təhlili üçün münbit şərait yaratmaqla bərabər, tələb olunan resursların formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsan kapitalı ilə məhsuldar qüvvələrin digər komponentləri arasındakı bağlılığın dərinəndən araşdırılması, zəruri mexanizmlərin işlənilib hazırlanması və daha səmərəli tətbiqi üçün ölkə üzrə, o cümlədən regionların spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla insan kapitalından istifadənin və onun inkişafının statistik qiymətləndirilməsinin aparılması vacib hesab olunur [10]. Bütün bunlar insan kapitalından istifadənin səmərəliliyində, investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqində önəmli rol oynaya bilərlər. Bunlarla belə dünyada insan inkişafının təmin edilməsi üçün problemlərin yüksək olduğu diqqətə çatdırılır. Bu məruzədə 5 mühüm istiqamət üzrə tezislər xüsusilə vurğulanmışdır: birincisi, insan inkişafının həlledici amili kimi dünyada hər bir insanın inkişafı üçün müvafiq şəraitin yaradılması və təmin edilməsidir; ikincisi, dünyanın müxtəlif ölkələrində milyonlarla insan yaşamaq və işləmək üçün çoxsaylı problemlərlə üz-üzə qalmışdır; üçüncüsü, dünya dövlətləri insan kapitalının inkişafı ilə bağlı məsələləri daha dərinəndən təhlil etməli və qiymətləndirməlidirlər; dördüncüsü, beynəlxalq səviyyədə insan kapitalının inkişafı ilə bağlı problemlərin həlli istiqamətində daha çox forumların və sammitlərin keçirilməsinə ehtiyac vardır və beşincisi, qlobal tendensiyalar nəzərə alınmaqla insan kapitalının inkişafı ilə bağlı problemlərin prioritetliyi hər bir dünya dövlətində mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Mövcud problemlərin həlli üçün isə investisiyalar tələb olunur. İnsan kapitalının inkişafı problemlərinin həll edilməsi üçün bu sahəyə investisiyaların yetərincə yönəldilməsi vacib şərtlərdəndir və belə bir yanaşma son nəticədə cəmiyyət və ölkə üçün faydalı olar. İnvestisiyaların cəlbi ilə bağlı tətbiq olan mexanizmlərin səmərəliliyi özünü təkrar ictimai istehsal proseslərində də büruzə verə bilər [8]. İnvestisiyaların cəlbinin dayanıqlı olması innovativ inkişafın təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu baxımdan insan kapitalı cəmiyyətin tarazlı inkişafı və milli iqtisadiyyatın innovativ inkişafının əsas amili kimi də baxıla bilər. İnsan kapitalının inkişafının intensivliyinin təmin edilməsi üçün iqtisadi indikatorlar bəs etmir, bunlarla bərabər mənəvi və intellektual indikatorlara da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Ölkəmizdə insan kapitalının inkişafı ilə bağlı məsələlərin dərinəndən araşdırılma-

Audit № 4, Cild 26, 2019, səh.12 -23.
Audit № 4, Vol. 26, 2019, pp. 12 -23.

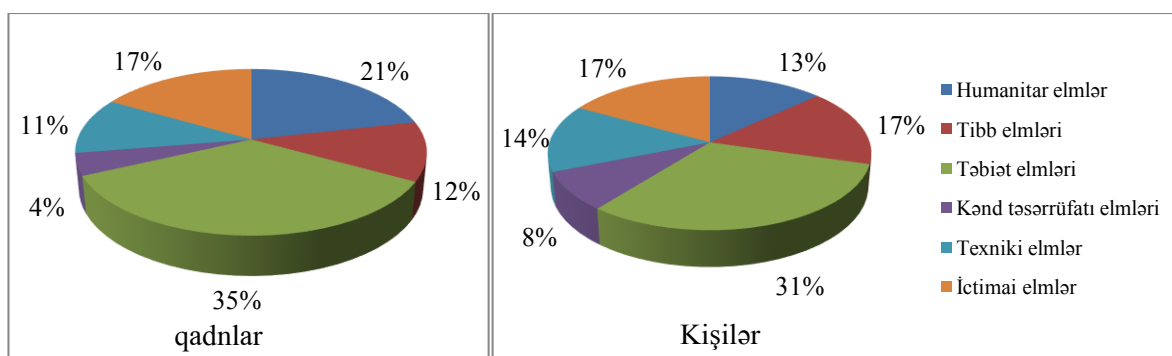
sı və qiymətləndirilməsi vacibdir [7]. Amma, bunun üçün ilk növbədə obyektiv statistika olmalı və ölkəmizdə insan kapitalının strukturu müasir dövrün çağırışlarına uyğun dəqiqləşdirilməklə, bu struktura daxil olan göstəricilər sisteminin formalaşdırılması, uçotunun aparılması və empirik bazasının yaradılması zərurəti hələ də qalmaqdadır. Məsələn, ölkəmizdə səhiyyənin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi tədbirləri görülmüş, təkcə mərkəzi şəhərlərdə yox, eyni zamanda regionlarda müasir xəstəxanalar kompleksi və diaqnostika mərkəzləri tikilərək istismara verilmişdir. Səhiyyənin idarə olunmasında təkmilləşdirilmələr aparılmışdır. Amma, hazırda bu sahədə ciddi dəyişikliklər gedir, o cümlədən icbari tibbi sığorta institutu tətbiq olunur, səhiyyə nazirliyinin səlahiyyətlərində dəyişikliklər baş verir, bazar iqtisadiyyatına cavab verən institusional islahatlar aparılır. Buna görə də statistik göstəricilər sisteminin yenilənməsi və təkmilləşdirilməsi bir zərurət kimi yaranmışdır. Analoji problemlər təhsil sisteminə də aiddir. Təhsildə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi əhəmiyyətli səviyyədə sürətləndirilmiş və daha çox müasir idarəetmə modellərinə üstünlük verilmişdir. Ali təhsil müəssisələrinin müstəqilliyi artırılmış, ölkə universitetlərinin inkişaf etdirilməsi prioritetləri ön plana çəkilmiş, təhsil sisteminin dünya təhsil sferasına integrasiyası istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır. Eyni zamanda, ölkədə insan kapitalının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı strateji hədəflər ölkə Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə yaxın və uzaq perspektivlər üçün müəyyənləşdirilmişdir və hazırda bu strateji sənəddən irəli gələn vəzifələrin icrası üzrə işlər intensivləşdirilməkdədir [3]. Bundan əlavə, ölkədə resurslardan, əmək ehtiyatlarından və ümumilikdə, iqtisadi resurslardan səmərəli istifadə etməklə, insan kapitalının formalaşması və inkişafı proseslərinin intensivləşdirilməsində, idarəetmə formalarının təkmilləşdirilməsində dünya təcrübəsinin və xarici investisiyaların rolu böyükdür [4]. Şəkil 1-də 2011-2018-ci illər üçün Azərbaycana xarici investisiyaların cəlbinin dinamikası verilmişdir və buradan məlum olur ki, son illərdə investisiyaların cəlbə ilə bağlı azalma baş vermişdir, bu isə insan kapitalından istifadənin daha əlverişli və məhsuldar modelləşdirilməsi istiqamətində strateji hədəflərlə uzlaşmır. Buna görə də, ölkəmizə xarici investisiyaların cəlbə istiqamətlərində mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin görülməsi təmin olunmalıdır.

Şəkil 1. Azərbaycanda 2011-2018-ci illərdə xarici investisiyaların sahələr üzrə bölgüsü, mlrd. ABŞ dolları (ARDSK-nın məlumatları üzrə hazırlanmışdır).

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, 2011-2018-ci illər ərzində xarici investisiyaların cəlbi o qədər də sabit olmamışdır və bu məsələlərdə neft amili, neft-qaz sektoru prioritet olaraq qalmışdır. Buna görə də, həmin dövrdə daxil olan investisiyaların əksər hissəsi neft-qaz sektoru ilə bağlı olmuşdur. İnsan kapitalının daha çox cəmləşdiyi qeyri-neft sektoruna cəlb edilən investisiyaların cəlbi o qədər də yüksək olmamışdır. Məsələn, 2011-ci ildə bu göstərici 900 mln. ABŞ dolları, 2014-də 1,3 mln. ABŞ dolları, 2017-ci ildə 800 mln. ABŞ dolları və nəhayət, 2018-ci ildə isə 970 mln. ABŞ dolları səviyyəsində olmuşdur. Belə ki, qeyri-neft sektoruna cəlb olunan xarici investisiyaların ümumi ölkə üzrə xarici investisiyaların həcmində payı 2018-ci ildə 11,8 % təşkil etmişdir. Bütövlükdə investisiyaların 37,8 %-i neft sektoruna yönəldilmişdir. Bunlarla yanaşı, maliyyə sektoruna cəlb olunan xarici investisiyaların ümumi ölkə üzrə xarici investisiyalarda xüsusi çəkisi isə 35,4 %-ə yaxın olmuşdur. Bu təhlillər göstərir ki, ölkəmizdə investisiya mühitinin səmərəlilik problemləri dövlətin investisiya siyasətinin mühüm strateji vəzifələrindən biri kimi baxılmalı, idarəetmə mexanizmləri əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməlidir, xüsusilə xarici investisiyaların cəlb olunması və yönəldilməsi proseslərinin daha səmərəli şəkildə idarəetmə mexanizmlərinin təşkili vacibdir. Ölkədə dayanıqlı və tarazlı iqtisadi inkişafın təmin olunmasında daxili və xarici investisiyaların fəal şəkildə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə yönəldilməsi prioritetlərinə yenidən baxılmalı və fəaliyyət strategiyası gücləndirilməlidir. İnsan kapitalından istifadənin səmərəli təşkili problemləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Hazırkı şəraitdə insan kapitalının formalaşması və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı konseptual yanaşmaların modelləşdirilməsi problemlərinə diqqət daha da artırılmalıdır. Dövlət tərəfindən insan kapitalından istifadənin milli konseptual əsasları fundamental şəkildə tədqiq edilməsi tədbirləri görülməli və global çağırışlara cavab verən milli konseptual yanaşma modelləşdirilməlidir. Bu sahədə dövlət siyasətinin mövcud mexanizmləri və praktiki alətləri müasir dünyamızın transformasiyalarına uyğun şəkildə təkmilləşdirilməli və yenilənməlidir. İnsan inkişafı və insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, insan kapitalının formalaşması və inkişaf etdirilməsi konsepsiyasının maksimum optimal formalaşması üzrə mühüm indikatorların obyektiv təhlili və müvafiq nəticələrin çıxarılması təmin olunmalıdır.

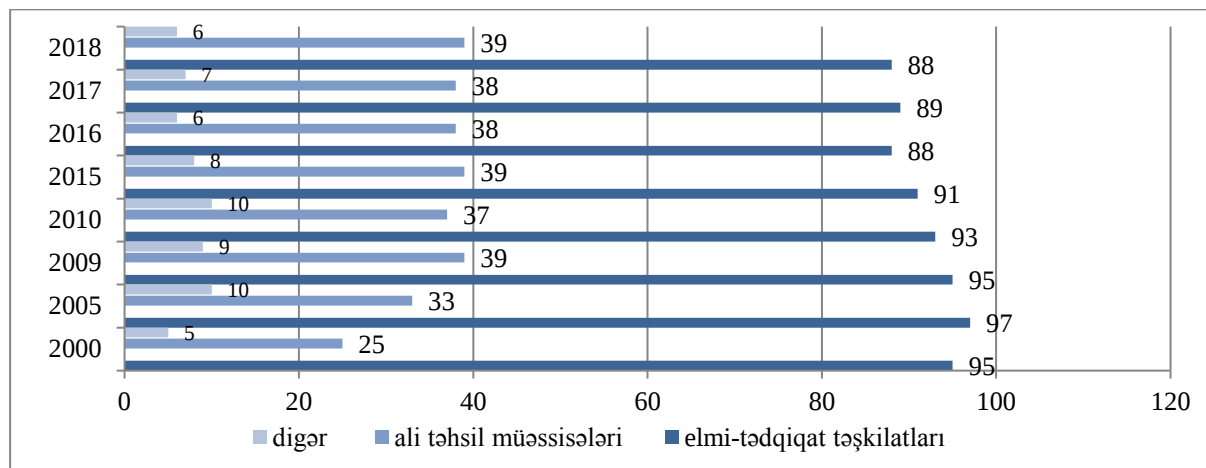
İnsan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsində, investisiya-innovasiya mexanizmlərinin tətbiqində elmin və texnologiyaların inkişaf etdirilməsi, intellektual resurslardan məhsuldar istifadə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır və bütün bunlar elmi-tədqiqat işlərinin genişləndirilməsini tələb edir. Şəkil 2-də ölkəmizdə 2019-cu ilin əvvəlinə elmin sahələri üzrə çalışan tədqiqatçıların sayı verilmişdir və bunun əsasında qeyd etmək olar ki, ölkəmizdə ictimai sahələrdə fəaliyyət göstərən tədqiqatçıların sayı 17 % təşkil edir, ölkə əhalisinin yarıdan çoxunun kənd rayonlarında yaşamasına və kənd təsərrüfatı – aqrar sektorda məşğul olmasına baxmayaraq bu sahədə tədqiqatçıların sayı ölkə üzrə ümumi göstəricidə cəmi 4 % səviyyəsindədir.

Şəkil 2. Azərbaycanda 2019-cu ilin əvvəlinə elmin sahələri üzrə tədqiqatçıların sayı (yekuna görə, faizlə)

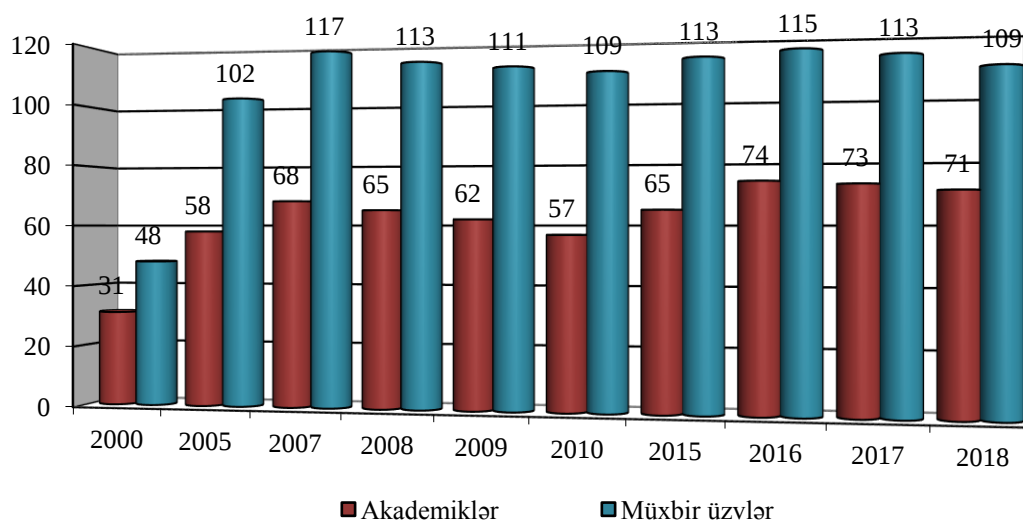
Audit № 4, Cild 26, 2019, səh.12 -23.
Audit № 4, Vol. 26, 2019, pp. 12 -23.

Şəkil 3-də isə ölkəmizdə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı verilmişdir və 2000-ci illə nisbətə bu qəbildən olan təşkilatların sayı 95-dən 88-ə qədər azalmışdır, hesab edirik ki, insan kapitalından istifadənin modelləşdirilməsi istiqamətində müasir dövrün tələblərinə uyğun yeni tədqiqat mərkəzləri yaradılmalı və tədqiqatlara yönəldilən investisiyalar artırılmalıdır.

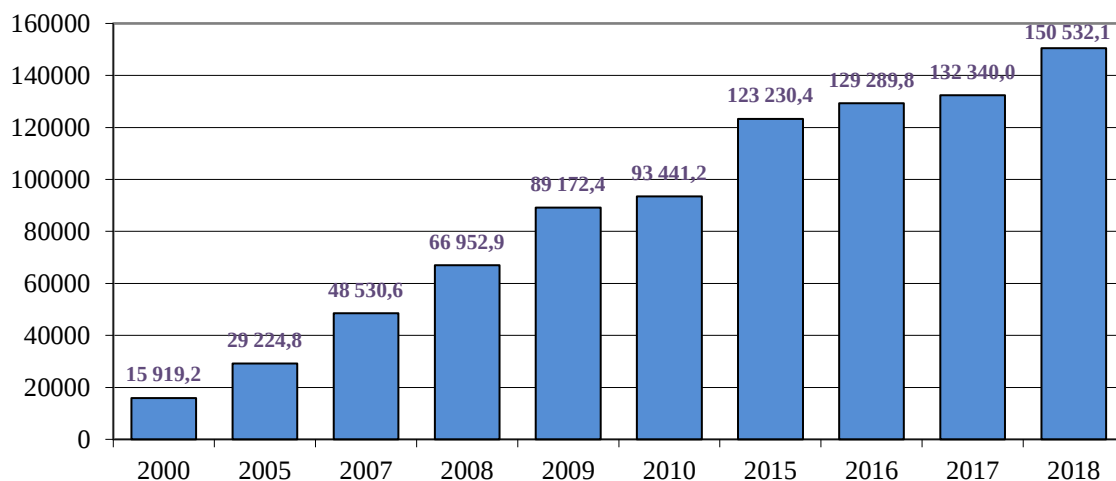
Şəkil 3. Azərbaycan 2000-2018-ci illərdə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı (ilin sonuna).

Şəkil 4-də ölkəmizdə fəaliyyət göstərən tədqiqat müəssisələrində çalışan akademik və müxbir üzvlərin sayı verilmişdir və bu səviyyədə olan elm adamlarının sayının artması elmi kadrların hazırlanması və fundamental tədqiqatların aparılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buradan göründüyü kimi, 2000-ci illə nisbətə akademik və müxbir üzvlərin sayı artım təşkil etmişdir, amma 2016-cı ildən başlayaraq, onların sayı azalma tendensiyasına keçmişdir.

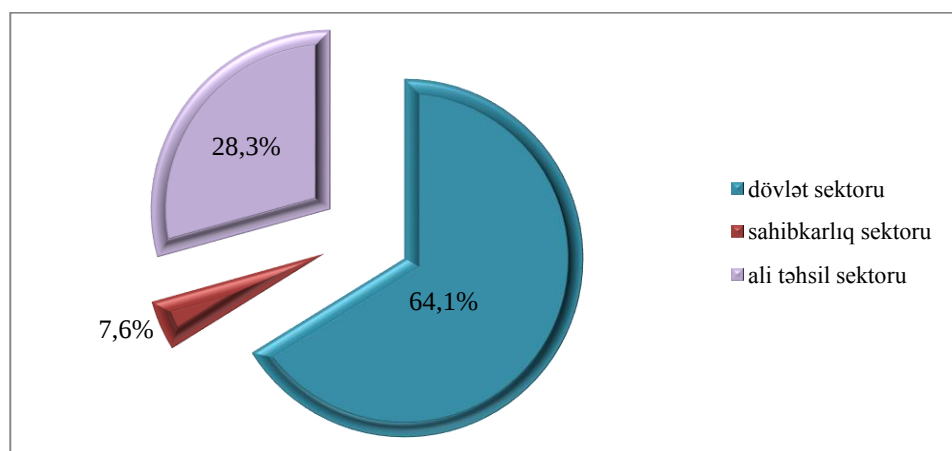
Şəkil 4. Azərbaycan 2000-2018-ci illərdə akademik və müxbir üzvlərin sayı (ilin sonuna).

Şəkil 5-də Azərbaycanda 2000-2018-ci illərdə tədqiqat və işləmələr çəkilən ümumi xərclərin dinamikası verilmişdir. Bu rəqəm 2000-ci illə nisbətə dəfələrlə çox olsa da, ümumilikdə dünya praktikasından yanaşdıqda xeyli aşağıdır.

Şəkil 5. Azərbaycanda 2000-2018-ci illərdə tədqiqat və işləmələrə çəkilən ümumi xərclərin dinamikası, min manat.

Şəkil 6-da Azərbaycanda 2000-2018-ci illərdə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sektorlar üzrə bölgüsü verilmişdir və buna uyğun olaraq söyləmək mümkündür ki, həmin təşkilatların böyük bir hissəsi, yəni 64,1 %-i dövlət sektorunun payına düşür, bu isə elmi yeniliklərin, tədqiqatların nəticələrinin biznes sahələrinə yönəldilməsinin zəif olmasının göstəricisidir. Elm və texnologiyaların inkişafında, insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin artırılmasında biznesin iştirakı vacibdir və bazar iqtisadiyyatı şəraitində bu məsələlərə xüsusi önəm verilməlidir. Belə ki, sahibkarlıq subyektlərinin müasir texnologiyalara maraq göstərməsi, innovasiyaların işlənməsi və tətbiqi proseslərində fəal iştirakı yeni nəsil tədqiqatçıların, ixtiraçıların inkişafına güclü təkan verə bilər, aparılan elmi tədqiqatlara marağı əhəmiyyətli səviyyədə artırır. Bütün bunlar isə öz növbəsində insan kapitalının potensialının yüksəlməsinə və ondan səmərəli istifadə olunmasına əlavə stimullar verə bilər.

Şəkil 6. Azərbaycanda 2019-cu ilin əvvəlinə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sektorlar üzrə bölgüsü, faizlə

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində insan kapitalına qoyulan investisiyaların multiplikativ təsiri kifayət qədər çoxşaxəlidir. Azərbaycanda artıq “neft kapitalının insan kapitalına çevrilməsi” istiqamətində kifayət qədər əhəmiyyətli tədbirlər görülməkdədir [6]. İnsan kapitalından istifadənin daha səmərəli modelləşdirilməsi üçün bununla bağlı göstəricilərin şəffaflığı, maliyyə hesabatlarının dürüstlüyü, uçot işlərinin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq təşkili vacibdir [5]. Digər tərəfdən, yaxın illərdə ölkəmizdə insan kapitalından istifadənin modelləşdirilməsində innovativ yanaşmaların təmin edilməsinin güclənəcəyini göstərmək mümkündür və Dövlət İnnovasiya Agentliyinin yaradılması bu fikrə gəlməyə əsas verir [2]. Bir sıra tədbirlərlə yanaşı, mühüm məsələlərdən biri də insan kapitalının maksimum optimal göstəricilər sisteminin formalaşdırılması, investisiya-innovativ fəaliyyət istiqamətində statistik bazanın gücləndirilməsi və bu istiqamətlərdə real vəziyyətin qiymətləndirilməsi üçün informasiya bazasının obyektivliyinə nail olunmaqdır.

Y E K U N

Beləliklə, insan kapitalından istifadənin maksimum səmərəli olması üçün investisiya-innovativ mexanizmlərin tətbiqi məsələlərinə daha çox diqqət yetirilməli, bu fəaliyyət sahələrində statistikanın gücləndirilməsi tədbirləri görülməli və şəffaflıq təmin olunmalıdır:

- bunun üçün, ilk növbədə zəruri infrastruktur yaradılmalı, şəffaflığın təmin edilməsi tədbirləri görülməli, uçotun dürüstlüyünə nail olunmalı və obyektiv statistikanın formalaşdırılması təmin edilməlidir;

- innovasiyaların yayılması, işlənməsi və istehsal proseslərinə tətbiqinin təmin olunması kifayət qədər maliyyə resursları tələb edir və yeni innovasiyaların işlənməsi, hazırlanması, istehsal proseslərinə tətbiq edilməsi üçün davamlı investisiyaların cəlb edilməsi mexanizmləri hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır;

- ölkədə innovasiyaların daha fəal şəkildə tətbiqi və bununla əlaqədar xarici investisiyaların cəlb edilməsi mühiti yaradılmalı, innovasiyalar və texnologiyalar bazarları formalaşdırılmalı, innovasiya funksiyalarının kommersiyalaşdırılması və innovasiyanın tətbiqindən alınan mənfəətin kapitalaşdırılması prosesləri daha da genişləndirilməlidir;

- insan kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsində investisiya-innovasiya mexanizmlərinin tətbiqi proseslərinin maksimum səmərəli təşkili üçün, bu sahələrdə obyektiv uçotun təşkili və statistikanın formalaşdırılması üzrə kompleks tədbirlər görülməlidir və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan 2020: «Gələcəyə Baxış» İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-cı il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir
2. Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində İnnovasiyalar Agentliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri, 06.11. 2018-ci il.
3. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
4. Əliyev Ş.T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Sumqayıt. SDU-nun Redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2018.-376 s.
5. Fərəcli C.H. Beynəlxalq maliyyə hesabatın standartları milli uçot standartlarının hazırlanmasının əsasıdır // «Maliyyə və uçot».-2012.-№7.-S.34-38.
6. İnsan kapitalına qoyulan investisiyalar - <http://www.azerbaijan-news.az/view-27100/%C4%B0nsan-kapital%C4%B1na-qoyulan-investisiyalar>.
7. İnsan kapitalının inkişafı: nəzəri aspektləri və qiymətləndirmə metodologiyası. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu. Bakı - 2017. - 27 s.
8. Богачев Ю.С., Васильева Л.В. К проблеме институционального обеспечения воспроизводства человеческого капитала // Вопросы статистики. 2015, (12), С.27-35.
9. Гильмутдинова И.Д. Индекс человеческого развития королевства Норвегии.//Экономические науки, №56-2, 08.12.2016. <http://novainfo.ru>.
10. Конопацкая Е.А. Статистическая оценка и моделирование развития человеческого капитала в регионах Российской Федерации. Дисс. канд.экон.наук. Самара, 2012, 258 с.
11. Осипова Г.М., Султашаров Б.Б. Подходы к формированию человеческого капитала и опыт Республики Корея. <http://cyberleninka.ru>.
12. Пересыпкина В.В. Система оценки показателей человеческого капитала в инновационном ВУЗе // Научный результат. Экономические исследования. Том1, Выпуск №2, 2014 - <http://treconomic.ru/journal/article/685/>.
13. Проект развития человеческого капитала. Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк. 2018. 59 с.
14. Романова Е.С., Яковлева Н.А. Статистика человеческого капитала и качества жизни / Актуальные проблемы международных отношений в условиях формирования мультиполярного мира. Сборник научных статей III Международной научно-практической конференции. 2015, С.140-143.
15. Соболева И. Парадоксы измерения человеческого капитала. Вопросы экономики. 2009, (9), С. 51-70.
16. Соколова И.Д. Роль человеческого капитала в экономики США. <http://izron.ru>.

*Абдуллаев Логман Имран оглы,
доктор философии по экономике, доцент
Сумгайтский Государственный Университет,
Заведующий кафедрой «Финансы и бухгалтерский учет»
Адрес: г. Сумгаит, 43-й квартал, Баку, Азербайджан, AZ 5008,
E-mail: loqman.2005@mail.ru
© Абдуллаев Л.И., 2019*

НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ И УСИЛЕНИЯ СТАТИСТИКИ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – состоит в рассмотрении направлений применения инвестиционно-инновационных механизмов и усиления статистики в повышении эффективности использования человеческого капитала. С этой целью раскрыта роль инвестиций в моделировании использования человеческого капитала. Дана значимость инновативных подходов и применения инновационных механизмов к эффективному использованию человеческого капитала. Рассмотрены проблемы формирования и усиления объективной статистической базы для обеспечения более планомерной и долгосрочной эффективности использования человеческого капитала в современных условиях. Определены современные подходы к направлениям применения инвестиционно-инновационных механизмов и усилению статистики в повышении эффективности использования человеческого капитала в Азербайджане.

Методология исследования – состоит из системного и сравнительного анализа, методологических подходов, научных взглядов различных исследователей по направлениям усиления статистики и применения инвестиционно-инновационных механизмов при использовании человеческого капитала.

Практическая значимость исследования – полученные в ходе исследования результаты и подготовленные предложения по проблемам применения инвестиционно-инновационных механизмов и вопросам усиления статистики в повышении эффективности использования человеческого капитала могут использоваться в разработке комплексных мероприятий при осуществлении деятельности и претворения в жизнь стратегии развития человеческого капитала.

Результаты исследования – заключаются в подготовке предложений и рекомендаций по направлениям применения инвестиционно-инновационных механизмов и усилению статистики в повышении эффективности использования человеческого капитала в ближайшей перспективе.

Оригинальность и научная новизна исследования – заключается в раскрытии сущности проблем применения инвестиционно-инновационных механизмов и вопросам усиления статистики в повышении эффективности использования человеческого капитала с учетом требований глобальных изменений. Систематизированы важные направления действий по повышению привлекательности инвестиционной среды и инновационных механизмов по обеспечению эффективного использования интеллектуальных ресурсов. Обоснована необходимость разработки и реализации более продуктивных механизмов по привлечению инвестиций с целью повышения прочности и интенсивности развития человеческого капитала. Дан блок предложений по поставленным в исследовании проблемам.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, человеческий капитал, инновативные подходы, инвестиционные проблемы, проблемы эффективности использования человеческого капитала, современные аспекты использования человеческого капитала.

Logman Imran Abdullayev
Ph.D. in Economics, associate professor,
Sumgait State University,
Head of the Department "Finance and Accounting"
Address: Sumgait, 43th quarter, Azerbaijan, AZ 5008,
E-mail: loqman.2005@mail.ru
© L.I. Abdullayev, 2019

DIRECTIONS OF INVESTMENT AND INNOVATION MECHANISMS AND THE STRENGTHENING OF STATISTICS IN THE IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF THE USE OF HUMAN CAPITAL

A B S T R A C T

The purpose of the research is to apply investment and innovation mechanisms and strengthening of statistics in improving the efficiency of the use of human capital. The role of investment in modelling the use of human capital is given for this purpose. The importance of innovative approaches and innovative mechanisms to the effective use of human capital is investigated then. Problems of formation and strengthening of objective statistical base to ensure more systematic and long-term efficiency of human capital use in modern conditions are considered. Modern approaches to the application of investment and innovation mechanisms and the strengthening of statistics in improving the efficiency of human capital use in Azerbaijan are investigated too.

The methodology of the research consists of systematic and comparative analysis, methodo-logical approaches, scientific views of various researchers in the areas of strengthening statistics and application of investment and innovation mechanisms in the use of human capital.

The practical importance of the research the results of the study and the prepared proposals on the application of investment innovation mechanisms and the strengthening of statistics in improving the efficiency of the use of human capital can be used in the development of integrated activities and strategies for human capital development.

The results of the research are to prepare proposals and recommendations on the direction of investment and innovation mechanisms and to strengthening statistics in improving the efficiency of human capital use in the short term.

The originality and scientific novelty of the research is to reveal the essence of problems of application of investment-innovative mechanisms and issues of strengthening of statistics in improvement of efficiency of use of human capital taking into account requirements of global changes. Important actions to increase the attractiveness of the information environment and innovative mechanisms to ensure the effective use of intellectual resources are systematized. The need to develop and implement more productive mechanisms to attract investment in order to increase the strength and intensive development of human capital is justified. A block of proposals on the problems of the study is given in the end of the article.

Keywords: investment, innovations, human capital, innovative approaches, investment problems, problems of efficiency of use of the human capital, modern aspects of use of the human capital.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
10.09.2019

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
19.09.2019

Çapa qəbul olunmuşdur: 01.10.2019

Дата поступления статьи в
редакцию: 10.09.2019

Отправлено на повторную
обработку: 19.09.2019

Принято к печати: 01.10.2019

The date of the admission of the
article to the editorial
office: 10.09.2019

Send for reprocessing:
19.09.2019

Accepted for publication:
01.10.2019